

Keeleretk Kristjan Jaak Petersoni radadel

Jüri Valge

keeleretke korraldaja

Kui Kristjan Jaak Peterson 15. mail 1819 Tartust Riiga hakkas kõndima, ei võinud ta loomulikult aimata, et kaks sajandit hiljem selline teekond – valdavalt küll vastupidises suunas – uuesti ette võetakse. Ega võinud ta ka teada või loota, et tema kuulsale igaviku otsimise küsimusele jaatava vastuse saamise soovist ikka veel ei ole loobunud.

Ometi nii läks ning toimunud on nii eel- kui ka järellugu. Esimese hulka kuulub see, et Riias Tartusse on enne tänavust retke varemgi kõnnitud, olgu kõndijaiks kirjanikud, politseinikud või üliõpilased. Ja kõnnitud on mujale/mujaltki: kas rahapuudusel (nagu Peterson ise ja Laikmaa) või soovist ümbritsevaga võimalikult tihedat kontakti saada (Lõnnrot). Vahest annab juuniretke tavapärasest põhjalikum meenutamine ideid ja aitab korraldada võimalikke keelemaineüritusi tulevikuski.

Ilmar Tomuski ja allakirjutanu pakutud seekordse rännaku idee lekkas hoo sisse arutelu eesti keele aasta korraldustoimkonna koosolekul 2. veebruaril 2017. Eesti keele riigikeeleks saamise 100. aastapäeva tähistamiseks tundus ettevõtmine sobivat. Korraldusvastutus jäi emakeele seltsile, enamiku kuludest katsid haridus- ja teadusministeerium ja Tartu linn ning toetuseks panid õla alla ka teised partnerid, eelkõige osalevad koolid. Korraldamise lähtekohtadeks olid algusest peale alustamine Riias ja lõpetamine Tartus (et Kristjan Jaak oma sümbolisesse kodulinna tagasi jõuaks); nõuded, et iga meeter marsruudist oleks füüsilise pingutusega – kõndides või, ideeaarendus!, jalgrattaga sõites – läbitud, et rännukeppi kannaksid kõikide vahetuste kõndijad/sõitjad.

Kaasa tulema olid valmis kõik kuus Tartu gümnaasiumi: Annelinna gümnaasium, Hugo Treffneri gümnaasium, Jaan Poska gümnaasium, Kristjan Jaak Petersoni gümnaasium, Miina Härma gümnaasium ja



Tamme gümnaasium; viimase direktori Ain Tõnissoni idee oli siduda retk õppepraktikaga (mida osa koole ka tegi). HTG direktori Ott Ojaveere algatusel tõmmati kaasa Tartu linn. Poole aasta jooksul toimus teistkümmend planeerimiskoosolekut, mille käigus täpsustati marsruut, jagati etapid koolide vahel, räägiti läbi olme- ja sõidutingimused, ajakava, ohutusnõuded ning see, kuidas retkel toimuvat jäädvustada. Osalesid ning olid nõuga abiks veel Rõngu keskkool, Nõo reaalgümnaasium, Valga ja Elva linnavalitsus, Õpetatud Eesti Selts, Eesti Üliõpilaste Selts ja Tartu ülikool koos oma muuseumiga.

Pidasime oluliseks, et võimalikult palju retkelisi keele-, ajaloo- ja kultuuriainelistele nn vahekonverentsidele jõuaksid ning hommikul Tartust alustanutena õhtul kodus tagasi oleksid. Vahekonverentside äramahutamiseks tuli mõnel vahetusel oma keskmiselt 10-kilomeetrine teekond üldisele liikumisele vastupidises suunas kõndida ning õhtupoolse avakonverentsi ja keeleretke eel toimuva kooliürituse tõttu veetsid Petersoni gümnaasiumi ja Annelinna gümnaasiumi õpilased öö Lätis.

Väga suur osa retke õnnestumises oli Eesti saatkonnal Riias (aitas kontaktide leidmisel, avas oma ukseid avakonverentsiks ja korraldas selle kohvipausi, osales retke avamisel), Riia eesti koolil (leidis kontakte, suhtles

Läti asutustega, tegi tõlketööd ja juhtis ees kõndides retkelised Riiast välja), Läti Eesti Seltsil (korraldas majutust/toitlustust Riias) ja Läti ülikooli soome-ugri programmil (selle üliõpilased tõlkisid vahekonverentside ettekandekokkuvõtted läti keelde), samuti Võnnu Jaani ja Rubene kirikukogudusel. Tõlketööd tegi ka Anna Žigare.

Retk ei oleks saanud toimuda ilma Läti asutuste – riigi teedevalitsus, politsei, üksteist kohalikku omavalitsust – loata. Suhtlus viimastega andis kõikidel juhtudel positiivse tulemuse ning meenutas taas kord vajadust kahe naabermaa keeli senisest rohkem, vähemalt institutsionaalsel tasemel, osata. Heaks näiteks, kuidas probleem on lahendatud, sobib Valka omavalitsuse vastuskiri (kiri nr 3-9/19/674, 22.05.2019) meie ingliskeelsele loataotlusele:

Rännak-ekspeditsioonist läbi Valka kihelkonna

Seoses teie teatega rännak-ekspeditsiooni korraldamisest eesti keele aasta auks, pole meil kui omavalitsusel mingeid pretensioone taolise ürituse toimumise vastu meie kihelkonnas. Kooskõlas Läti Vabariigi kehtiva seadusandlusega pole antud retke näol tegemist rongkäiguga, sest rongkäigu all mõistame organiseeritud liikumist mööda teid, tänavaid, väljakuid, kõnniteid või muid liiklemiseks ette nähtud territooriume eesmärgiga väljendada mingeid ideid või seisukohti (näiteks erinevates ühiskondlikult olulistes poliitilistes, majanduslikes või sotsiaalse iseloomuga küsimustes).

Me toetame selliseid üritusi, sest Valka kihelkonnaduimal on tihedad sõprussuhted ja igapäevane koostöö Eesti riigi- ja omavalitsusasutustega ning ettevõtjatega.

Valka kihelkonnaduuma aseesimees Viesturs Zariņš

Endiselt Jakobi kalmistult Petersoni mälestuskivi juurest 9. juunil (ava-konverents toimus päev varem) alanud retk kestis seitse päeva, osalejaid oli kokku üle kaheksa kolmekümne ning kõnnitud/pedaalitud maad umbkaudu 269 kilomeetrit. Esimese päeva õhtuks jõuti Riiast Raganasse, teisel päeval sealt Võndu (Cēsis), kolmandal Võnnust Valmierasse (vahepeatusega Rubene kirikus), siis Valmierast Valka, Valgast Rõngu, Rõngust Nõkku ja lõpuks 15. juunil Nõost Tartusse Toomemäele, kus ülikooli rektor koos ESi esimehe, Tartu linnaeja ja HTMi esindajaga rännukepi Eesti Üliõpilaste Seltsi esimehelt Kaur Tedrelt vastu võttis. Praegu asub



Keeleretke algus Riias Kristjan Jaak Petersoni mälestuskivi juures. Vasakult: Petersoni gümnaasiumi õpilased Lauri Voore ja Tanel Pihlak, suursaadik Arti Hilpus, mälestuskivi idee algataja Mart Kull, õpilane Kaja-Liina Korb, õpetajad Estra Tõnisson, Eve Seedre ja Edda Kaimre (kõik KJPG). Foto autor Merike Kaste

Miina Härma gümnaasiumi Võrumaa metsast leitud ja retkekõlblikuks lihvitud rännukepp TÜ muuseumis.

Retke eesmärgiks ei olnud kindlasti ainult Riiasse Tartusse jalutada. Olulised olid konverentsid vahepeatustes, samuti avakonverents Riias 8. juunil ning lõppkonverents Tartu ülikooli muuseumis 24. septembril. Ettekandeteemad olid valitud vastavalt esinemiskoha seosele eesti keele, ajaloo ja kultuuriga, samuti käsitleti eesti keele probleeme üldisemalt.

Riias räägiti mh Kristjan Jaak Petersonist, „Kalevipoja“ tõlkimisest läti keelde ja eesti keele õpetamisest Lätis; Võnnu Jaani kirikus olid kõneks Landeswehri sõda, sealne Köleri tehtud altarimaal ning liivi keel ja liivlased; Rubene kirikus oli juttu Henriku kroonikast, eesti vanast kirjakeelest üldse, Ümera nimest ning Eesti-, Liivi- ja Lätimaa tähendusest; Valgas meenutati Cimze seminari, August Gailitit ja murdeurija Hella Keema, samuti räägiti eesti ja läti keele suhetest; Rõngu rahvamajas olid teemadeks Ivar Ivask, Rossihniuse kirikukäsiraamatud ja eesti murdekeeled. Konverentsidel oli juttu ka poliitilisest sõltumatusest riigikeele eeldusena (Ilmar Tomusk) ja eesti keele aastast ning 100 aasta vanusest Eesti riigikeelest (Jüri Valge). Enamiku ettekannete kokkuvõtted on loetavad emakeele seltsi kodulehel (www.emakeeleselts.ee); osana Läti üliõpilaste tõlkepraktikast



Kristjan Taska (vasakul) ja Anton Harlašov (Tamme gümnaasium),
taustal emakeele seltsi teadussekretär Killu Mei. Foto autor Katrin Roodla

tõlgiti kokkuvõtted ka läti keelde ning on saadetud Võnnu ja Rubene kogudustele ning Riia eesti koolile.

Lõppkonverentsil 24. septembril tehti keeleretkest kokkuvõte, aga käsitleti keeleaastale kohaselt eesti keele küsimusi ka laiemalt. Birute Klaas-Langi teemaks olid keelepoliitika sõlmprobleemid rohujuurest riigini, Krista Aru rääkis teemal „Keel on mõtte ja ilu kodupaik ja luuletaja selle hoidja“ ja Tiiu Kuurme vaatles eesti keelt haridusest rääkimise keelena. Keeleretkega oli otseselt seotud ka Wiedemanni fondi toetusel tehtud kuue osalenud gümnaasiumi eesti keele alane ühisuurimus, mille koostamist juhtis ja kokkuvõtte „Eesti keel kirjanduse kaudu väärtushinnanguid kujundamas“ esitas Poska gümnaasiumi õpetaja Sandra Oksaar.

Konverentsi lõpus toimus kõikide osalenud koolide materjalidest Petersoni gümnaasiumis Reigo Metsiku ja Anna-Liisa Blaubrüki juhtimisel kokku pandud videofilmi „Keeleretk Riia-Tartu Kristjan Jaak Petersoni radadel“ esmaesitus.

Konverentsi lõpetamisega 24. septembril võikski keeleretkele vormiliselt joone alla tõmmata. Tegelikult see päris nii ei ole. Mingi osa eesti keele ja kirjanduse ning kultuuriloolise praktika käigus omandatud teadmistest

jääb alles. Praktika hulka kuulus materjalide lugemine Petersoni kohta („Laulud, päevaraamat ja kirjad“, Jaan Krossi „Taevakivi“), ettekandekokkuvõtete analüüs ja aktiivseks konverentsisuhtluseks valmistumine; juba retkel olles kanti ette asjakohaseid proosa- ja luulepõimikuid, esitati küsimusi lektoritele ja saadi vastuseid, jäädvustati toimuvat sõnas, helis ja pildis ning kajastati kõike seda praktikapäevikutes.

Vene emakeelega õpilasi silmas pidades oli retk ka lõiminguüritus, kus oli võimalik täiesti stressivabalt ja loomulikus keskkonnas eesti keeles suhelda; õpilaste meisterlikult esitatud luuleprogramm „Kas siis selle maa keel ...?“ Valmiera kiriku kõrval Koiva kaldal ja Valga muuseumis oli tõeliselt nauditav.

Küllap omandati retkekilomeetreid mõõtes ka botaanika- ja ajaloo-teadmisi: teeäärseid taimi tundma õppides ning Vabadussõjas langenud Viljandi koolipoiste ja kapten Anton Irve mälestusmärgile kodumaiseid lilli viies. Kindlasti süvenes koolide koostöö: nii retke ühisosi kavandades, eesti keele alast uuringut tehes kui ka retkel salvestatut üheks filmiks monteerides.

Riia–Tartu keeleretk oli üks eesti keele aasta paljudest üritustest. Aasta eesmärkidele vastavalt elavdas see eesti keele teemalist mõttevahetust – kohati päris tuliste väitlusteni vahekonverentsidel – ning tõi teadmise käimas olevast keeleaastast vähemalt osale nendest tuhandetest autojuhtidest, kes tee ääres kõndivaid kollasesärgilisi retkelisi nägid. Kindlasti kogus tuntut retke peakorraldaja, emakeele selts. Tunnustust retke kajastamise eest väärivad nii Eesti rahvusringhääling, Tartu Postimees kui ka Õpetajate Leht (ja võimalikud teised väljaanded).

Info keeleretkest jõudis ka meie lõunanaabriteni, k.a Läti riigi ja kohaliku omavalitsuse asutused. Pole sugugi välistatud, et sellel on kaudne mõju läti keele väärtustamisürituste korraldamisele. Omaette väärtus on kindlasti Eesti ja Läti inimeste ja asutuste koostöö.

Enam või vähem objektiivselt hinnatavate tulemuste kõrval oli retkel ka emotsionaalne pool. Esitatagu järgnevalt mõned osalejate muljed (tagasisidelehtedelt):

- Vahelduv maastik. Oli ka järvi, luiteid ning 2 silda. Nägime vaskussi ja rebast.
- Liiklus tihe, üldiselt liikluskultuur hea, üks ehmatav, ootamatu ja liigkiire möödasõit.

- Tore seltskond, kellaaegadest ja reeglitest kinni pidavad õpilased ja reisiseltskond.
- Lillede asetamine juustesse. Inimesed lehvitasid ja lasid signaali, mis oli väga tore.
- Käed läksid paiste.
- Grupis oli 1 katkine varvas ja sellest ei tehtud välja!!
- Tegime umbes 18 400 sammu ja kaotasime 500 kcal juhuu!
- Ilm oli ilus, keegi ära ei minestanud.
- Ilmar Tomusk teavitas iga km läbimisest. Urmas lugus vahetevahel ette Läti naljandeid.
- Üks läti auto peatus ristmikul, juht pildistas ja lehvitas.
- Teeks veelgi mõni kord seda.
- Autod piiksusid.
- Jalavalud ja väsimus.
- Söök oli hea.
- Ühe õpilase isa sõitis meile kõrvale, tegi nalja, et läheme vaele poole ja soovis meile jõudu.
- Väga meeldis, väga raske.
- Oli imeline päev ja keeleretk!

Meelde jäid ka Petersoni kivi paigaldaja Mart Kulli liigutatus retke avamisel Jakobi kalmistul Riias, villi hõõrdunud jalgadega Petersoni gümnasisti keeldumine abistavast jalgrattast enne Garnkalnet, trefneristide Tuule kõrtsi juures esitatud „Laul, kui ma Tartust läksin Riia poole oma vanemaid vaatama“, Võnnu ja Rubene kirikute pühalik-pidulik konverentsiõhkkond, auväärsete Valga prouade kirglik sekkumine eesti-läti keelesuhete arutamisse ja palju muud. Võib arvata, et isegi aastate pärast on mõnel retkelisel 2019. aasta juunist rääkides meeles öelda: „See oli siis, kui me Riia–Tartu keeleretkel käisime.“